

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Cumhuriyet Dönemi'nde Maraş'ta Yaşanan Afetler ve Salgın Hastalıklar (1923-1960)

Disasters and Epidemics in Maraş During the Republican Period (1923-1960)

Cengiz ŞAVKILI

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü

savkili67@ksu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-7083-7020

Öz: Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kuruluşundan itibaren askeri, siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda mücadele vermiş ve bu çabanın sonucunda modernleşme alanında önemli bir mesafe kat etmiştir. Devletin hazırlamış olduğu salgın hastalıklarla ve afetlerle mücadele eylem planı, aslında planlı kalkınmanın da bir sonucudur. Zira salgın hastalıklar ve doğal afetler devletin ve toplumun faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemekteydi. Çünkü afetler ve salgın hastalıklar, sosyal hayat ve ekonomik alanda son derece negatif etkiler yapmaktaydı. Trahom, verem, sıtma, uyuz gibi bazı salgın hastalıklar toplumun hayat kalitesini önemli ölçüde düşürmüştü, bazen de ölümlere bile neden olmuştur. Deprem, yangın, sel, kuraklık, don, çığ gibi doğal afetler ise can ve mal kayıplarına sebebiyet vermiştir. Bu çalışmada, Maraş'ta 1923 yılından 1960 yılına kadar yaşanan doğal afetler ve salgın hastalıklar konusu incelenmiştir. Bu noktada, deprem, yangın, aşırı yağışlar gibi doğal afetlerin yol açtığı zayıt ve tahribat ile söz konusu afetlerden dolayı mağduriyet yaşayan afetzedelere yönelik resmî ve sivil yardımlar mercek altına alınmıştır. Bunun yanı sıra yine bölgede görülen sıtma, verem, trahom, uyuz, veba, kuduz gibi salgın hastalıkların durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylelikle söz konusu edilen afet ve hastalıkların Maraş özelinde tarihsel boyutu değerlendirilmiştir. Makale çalışmasında, başta arşiv belgeleri olmak üzere; dönemin yerel ve ulusal gazeteleri ile hatırat ve tetkik eserlerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet dönemi, Maraş, doğal afetler, salgın hastalıklar.

Abstract: The Republic of Turkey has made significant progress in modernization since its establishment, through its efforts in the military, political, economic, and social spheres. The government's action plan for combating epidemics and disasters is actually a result of planned development. This is because epidemics and natural disasters negatively affected the activities of the state and society. Epidemics and disasters had extremely negative effects on social life and the economy. Some epidemic diseases, such as trachoma, tuberculosis, malaria, and scabies, significantly reduced the quality of life of the people and sometimes even caused deaths. Natural disasters such as earthquakes, fires, floods, droughts, frost, and avalanches caused loss of life and property. This study examines the issue of natural disasters and epidemics that occurred in Maraş from 1923 to 1960. At this point, the damage and destruction caused by natural disasters such as earthquakes, fires, and heavy rains, as well as the official and civilian aid to the victims of these disasters, have been examined. In addition, the situation of epidemic diseases such as malaria, tuberculosis, trachoma, scabies, plague, and rabies that were seen in the region has been tried to be revealed. Thus, the historical dimension of the disasters and diseases mentioned is evaluated in the context of Maraş. In the article study, archival documents, as well as local and national newspapers of the period, memoirs, and research works were used.

Keywords: Republic Era, Maraş, natural disasters, epidemic diseases.

Geliş Tarihi:26.03.2018

Kabul Tarihi:15.04.2022

Yayın Tarihi:30.04.2024

Atıf: C. Şavkılı (2024). Cumhuriyet Dönemi'nde Maraş'ta yaşanan afetler ve salgın hastalıklar (1923-1960).

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(1), 301-319. Doi: 10.33437/ksusbd.1404798

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin son döneminde sağlık alanında modernleşme bağlamında gelişen sağlık kurumları, sağlık çalışmaları ve imparatorlukta görülen bazı salgın hastalıklar olumlu ve olumsuz yönleriyle Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne miras kalmıştır (Ersevînc, 2021: 1405). Dolayısıyla cumhuriyetin kurulmasından önce Osmanlı Devleti'nin de katıldığı I. Dünya Savaşı ve ardından yaşanan Kurtuluş Savaşı'nın etkisiyle Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durum, sağlık alanındaki modernleşmenin aksamasına ve salgın hastalıkların giderek yaygınlaşmasına neden olmuştur (Özkaya, 2016: 77). Diğer taraftan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti yeni kurulduğu dönemde sağlık sorunlarının haricinde askeri, siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda pek çok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Devletin karşılaştığı bu sorunlar arasında en ciddi meselelerden biri de ülkenin çeşitli bölgelerinde meydana gelerek pek çok can kaybına ve maddi hasara yol açan doğal afetler olmuştur (Kapusuzoğlu, 2022: 1). 1923 yılında 12 milyon civarında bir nüfusun bulunduğu Türkiye'de, ülke nüfusunun %80'e yakını köylerde yaşamaktaydı. Bu dönemde Türkiye'de okuma yazma oranı son derece düşük, sağlık imkânları ise oldukça yetersizdi. Ayrıca ülkenin gayri safi yurt içi hasılası (GSYH) ise 9.882.000 liraydı. Türkiye'de, farklı yerlerde yaşanan deprem, kuraklık, sel, su taşkını, heyelan, çekirge istilası, kıtlık gibi doğal afetlerin neden oldukları can ve mal kayıpları; toplumun moral değerlerini ve üretme arzularını azaltan çok çeşitli olumsuz etkilere yol açtığı da unutulmamalıdır (Eğilmez, 2018: 133).

Devletin ve toplumun sosyo-ekonomik faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyen doğal afetler ve salgın hastalıklarla mücadele kapsamında, yeni kurulan cumhuriyetin erken döneminde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu bağlamda, Ege, İç Anadolu ve Doğu bölgelerinde yaşanan depremler başta olmak üzere, seller, su taşkınları, heyelan, kıtlık gibi doğal afetlere karşı ciddi ölçüde gayret gösterilmiştir. Bir taraftan da sağlık hizmetleri alanında yasal düzenlemeler yapılmış ve salgın hastalıklarla mücadelenin alt yapısı hazırlanmıştır. Dolayısıyla cumhuriyetin nüfus, istihdam ve iktisadi kalkınma amacı doğal afetler ve salgın hastalıklarla mücadele eylem planını gerekli kılmıştır. Bu bakımdan sağlık alanındaki ilk gelişmeler Millî Mücadele yıllarına dayanmaktadır. Ankara'da TBMM'nin kuruluşundan hemen sonra Ankara Hükümeti, 2 Mayıs 1920 tarihinde Sağlık Bakanlığının kuruluşunu gerçekleştirmiştir (Gürsel, 1998: 32). Sağlık alanında esas yapılanma, Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber 1925 yılında ikinci defa Sağlık Bakanlığı görevine gelen Dr. Refik Saydam döneminde olmuştur. 1937 yılına kadar görev yapan Saydam, bu alanda birçok önemli çalışmaya öncülük etmiş ve devletin sağlık alanında atılım göstermesine fayda sağlamıştır (Karabulut, 2007: 152). Bu dönemde başlıca çalışma yürütülen hastalıklar; verem, trahom, frengi, kuduz, uyuz ve çiçek gibi hastalıklar olmuştur. Birçok bölgede bu hastalıklara karşı savaş dernekleri kurulmuştur. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk'te 1925 yılında yaptığı bir konuşmasında; *"... Hükümeti Cumhuriyetin başlı başına bir esas olarak muvaffakiyetle takip eylediği sıhhat mücadelesine, gittikçe vesaitini arttıran bir vüsatle (genişlikle) devam olunmak lazımdır ve mühimdir"* sözlerini sarf ederek, sağlık alanına devletçe verilen önemi açıkça bildirmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 19: 9). İlerleyen yıllarda çok partili düzene geçilmesiyle birlikte pek çok alanda başlayan hareketlenme, sağlık konusuna da yansımıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın atmosferine tanık olan insanlar, iyi ve sağlıklı yaşama güvencesi, özgürlük ve konfor alanı talep etmeye başlamıştı. Dolayısıyla bu dönemde bireyin artan talepleri sağlık alanına ivme katmıştır (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 7: 1724). 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti döneminde ise salgın hastalıklar ve doğal afetlerle mücadele konusunda çeşitli gelişmeler yaşanmış ve önemli değişiklikler yapılmıştır (Yalçındağ, 2018: 63). Böylelikle devletin ve toplumun faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyen bu konularla mücadele eksenini genişletilmeye çalışılarak, daha modern ve elverişli bir alan sağlama noktasında hareket edilmiştir.

Cumhuriyetin önemli şehirlerinden biri olarak Maraş ise 1923-1960 yılları arasında Anadolu'nun âtil kalan kentlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Maraş'ta yaşanan afetler ve salgın hastalıkların boyutu, söz konusu unsurlardan dolayı şehirde ve toplumda meydana gelen olumsuzluklar, yaşanan olaylara karşı alınan önlemler ve yapılan yardımlar bu çalışmada irdelenen başlıca konulardan bazıları olmuştur. Bu noktada yukarıda geniş perspektiften portre çizildiği üzere, doğal afetler ve salgın hastalıklar konusunda genelden özele bir bakış açısıyla hareket edilmiştir.

MARAŞ'TA YANGIN, DEPREM, AŞIRI YAĞIŞ VE SEL BASKINLARI SEBEBİYLE YAŞANAN AFETLER

Kahramanmaraş, güney Anadolu'da bir vilayet merkezi olup, Ahır Dağı kütesinin cenup (güney) eteklerinde, kendi ismi verilen ovanın şimal (kuzey) kenarında, deniz seviyesinden 620-760 metre irtifada meyilli bir satıh üzerine kurulmuştur (Darkot, 1993: 310). Maraş tarih boyunca, coğrafi olarak bazı kesimleriyle Akdeniz, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölge sınırları içinde yer almış bir ildir. Kuzeyden Sivas, güneyden Gaziantep, doğudan Adıyaman ve Malatya, batıdan Adana, kuzeybatıdan Kayseri ile çevrilidir. Maraş şehri, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ahır Dağı'nın yamaçlarında ve kale çevresinde Kanlıdere, Uzunoluk Deresi ve Şekerdere vadileriyle birbirinden ayrılan yamaçlarda yayılmıştır (Doğan ve Şavkılı, 2023: 272). Cumhuriyet Döneminde coğrafi olarak bu eksende yer alan Maraş'ta, yangın, deprem ve sel gibi doğal afetler zaman zaman şehirdeki yapıyı ve yaşamı oldukça etkisi altına almıştır. Bunun yanı sıra Maraş'ta meteorolojik günler önemlidir. Açık günler, kapalı günler ve bulutlu günler olarak tasnif edilen bu meteorolojik olaylarda yağışların, bölgenin Akdeniz yağış rejimini bünyesinde barındırmanın da etkisiyle ciddi boyutlara varan sonuçlar yarattığı görülmüştür. Bilhassa aşırı yağmurlu günler sel baskınlarına sebebiyet vermiş, kar ve fırtınalı günler ise şehirde birçok sosyal ve ekonomik sıkıntı yaratmıştır (Maraş İl Yıllığı, 1967: 49-66).

1923-1960 yılları arası değerlendirmeye tabii tutulduğunda Maraş'ta yaşanan birçok afetler sosyal yaşamı ve hayatı olumsuz yönde etkilemiştir. Bu afetler arasında ilk etapta yangınlardan söz edilebilir. Maraş'ta yangınlar zaman ve mekâna göre değişik şekillerde ortaya çıkmıştır. Bu yangınlar kamu alanlarında, fabrikalarda, halka açık bölgelerde veya şahıs mülkiyetlerinde yaşanabilmektedir. Dolayısıyla yangınlar farklı etkenlere ve gelişmelere göre karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyet Dönemi'nde Maraş'ta belediye teşkilatına olan ihtiyaç her zamankinden daha fazlaydı. Çünkü Millî Mücadele sırasında 1 Şubat 1920'de işgalciler Maraş'ta yangınlar çıkarmaya başlamışlar, bunun sonucunda Belediye dairesi ve Mevlevi dergâhı yanmıştı (Karadağ, 1943: 45). 3-4 Şubatta Fransız bombardımanı birkaç camii, kilise ve birçok ev ile bedesten yandı. 5 Şubatta işgalciler, Yahudilerin evlerini ve Hatuniye Camii ile bitişiğindeki evleri yakmışlar; daha sonra ise Tuz Hanı'nı ateşe vermişlerdi. Çarpışmalar esnasında diğer yanan yerler arasında; Belediye Çarşısı, Üdürgücü Camii, Kırklar Kilisesi, Meyhane Çarşısı, Şıhmand Hanı ve Yılkırkan Hanı sayılabilir (Bağdadlılar, 111-113). 22 gün ağır topçu bombardımanına tabi tutulan ve her iki taraftan yakılan Maraş'tan geriye, dörtte üçü tamamen tahrip olmuş ve harabeye dönmüş bir şehir kalmıştı. Tekke, Kümbet, Kuyucak mahalleleri tamamen, Divanlı, Pınarbaşı, Şekerdere, Acemli, Ekmekçi, Çukuroba mahalleleri kısmen, Abarabaşı kilisesinin kuzey ve doğu tarafı kısmen, Belediye Çarşısı tamamen yanmıştır. Maraş çarpışmaları sırasında, yaklaşık 1000 ev, 350 dükkân, 5 camii, 10 kilise, 15 okul yanarak harap olmuştu (Akbiyık, 1999: 249; Gönen, 2005: 229).

Millî Mücadele süresince şehir içinde yaşanan yıkım ve yangınlar nedeniyle Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarında Maraş'ın belediye hizmetleri açısından geri kaldığı bilinmektedir (Dedeoğlu, 1996: 119). Maraş ahşap evlerle dolu olmasına rağmen yangın söndürme teşkilatından da mahrumdu. Cumhuriyetin ilk yıllarında Maraş belediyesi itfaiyesi hem personel açısından hem de yangın söndürme araçları açısından sıkıntılı bir süreç yaşamıştır (Maraş Vilayet Gazetesi, 4 Şubat 1937, 1). Çünkü Maraş'ta 1941 yılında belediye tarafından kurulan itfaiye teşkilatında motorlu araç olarak dört arazöz (su tankeri) ve bir motopomp bulunmaktaydı (Maraş İl Yıllığı, 1967: 314). Büyük zorluklara rağmen Millî Mücadele sonrası yanan ve yıkılan bu şehrin imarı görevi belediye başkanları ve belediye personeline düşmekteydi. Bu aslında 3 Nisan 1930 tarihinde çıkarılan 1580 Nolu Belediye Kanununun da bir gereği idi. Çünkü bu Kanunun ikinci bölümünde yer alan belediyelerin vazifelerinin sayıldığı 15. Maddesinde ifade edilen husulardan birisi de; yangın vukuunu menedecek tedbirleri almak şeklindeydi (Resmî Gazete, S.1471, 14.04.1930: 8822-8823).

1934 yılında Maraş'ın Göksun ilçesinde yaşanan bir yangın olayı ilçeyi tedbire sevk etmiştir. Yaşanan afet Kömür Suyu köyü Sarsal mevkiinde ormanlık alanda başlamıştır. Yaklaşık 10 saat kadar devam ettiği bildirilen yangında ormanlık alanın önemli bir kısmı yanmıştır (Maraş, 10 Temmuz 1934: 2). 29 Temmuz 1946'da şehrin en işlek caddelerinden biri olan Boğazkesen'de bir dükkânda yangın çıkmış ve etrafındaki beş dükkânla birlikte harap olmuştur (Maraş, S. 665, 03.08.1946: 1).

1948 yılında ise şehrin muhtelif yerlerinde ciddi boyutlara ulaşan 2 ayrı yangın yaşanmıştır. Bunlardan ilki Sarı Kâtip Çiftliği yangınıdır. Pazarcık ilçesine bağlı Narlı bucağının Sarı Kâtip Çiftliğinde

başlayan bu yangında, dört ev bütün eşyaları, hayvanları, saman vs. yiyecek gıda maddeleriyle birlikte tamamen yanmıştır. Afet sonucunda 26 vatandaş evsiz kalmıştır. Olayın ardından Kızılay Maraş şubesi faaliyete geçerek, evsiz kalan vatandaşlara Adana'dan çadır tedarik etmiş ve ilk yardım olarak 100 ekmekle bir teneke helva göndermiştir (Engizek, 7 Aralık 1948: 1). İlerleyen süreçte evleri yananlar için Kızılay Derneği merkezi tarafından 5 çadır, 5 direk ve 1000 kazık yollanmıştır. Ayrıca 200 liralık nakdi yardım yapılmıştır (Engizek, 21 Aralık 1948: 1). 1948 yılında meydana gelen diğer yangında Taş Han yanmıştır. Hadise 18 Aralık gecesi saat: 1.30 civarında Taş Han'ın yanındaki külekçi dükkânında başlamıştır. Burada çıkan yangın kısa sürede hana sıçramıştır. Yetkililer giderek büyüyen yangın suretiyle Antep itfaiyesinden yardım istemek zorunda kalmışlardır. Yangının kontrol altına alınmasıyla zayıt belli olmuştur. Taş Han'ın üst katı ve çatısı tamamen yanmış ve zararın 1 milyon lira olduğu bildirilmiştir (Engizek, 21 Aralık 1948: 1). 1949 yılında ise Maraş için büyük sorun teşkil eden göz rahatsızlığının tedavisinde kullanılan mekânlardan Trahom Hastanesi'nin üst katı çıkan yangında kullanılamaz hale gelmiştir (Özer, 2020: 706).

1952 yılına gelindiğinde şehirde meydana gelen yangın sonucunda 1 biber değirmeni ve 1 biber fabrikası yanmıştır. Buna göre Tabakhanede biber fabrikasında bir yangın çıkmış ve fabrikada bulunan mazotun ateş almasıyla yangın büyüyerek etrafa sirayet etmiştir. İtfaiye, emniyet ve jandarma teşkilatlarının çalışmasıyla zararın büyümesinin önüne geçilmiş ve 6 dükkân ile 1 fabrika kurtarılmıştır. Afet sonucu zararın yarım milyon lira olduğu aktarılmıştır (Kahraman Yurt, 23 Aralık 1952: 1). Diğer taraftan yine aynı yıl içerisinde Türkoğlu'nda büyük bir yangın çıkmıştır. Havanın rüzgârlı olması ve evlerin de berdilerden (saz, ince kamış) yapılışı yangının büyümesine neden olmuştur. İlk etapta köylüler yangına müdahale etse de etkili olamamışlardır. Yangın Maraş Belediyesi itfaiyesi tarafından uzun uğraşlar sonucunda söndürülebilmştir. Maraş Valisi Cemal Babaç, Belediye Başkanı ve Jandarma İlçe Komutanı da yangın mahallinde hazır bulunmuşlardır (Kahraman Yurt, 15 Eylül 1952: 1). Çıkan yangın yüzünden felakete uğramış olan ve muhtaç durumda buldukları anlaşılın 11 aileye yeniden yaptıracakları ev, ahır ve samanlıkları için kereste yardımı yapılması kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.1.2.131.30.9).

Cumhuriyet Döneminde Maraş'ta yaşanan doğal afetler arasında bir diğer önem arz eden unsur depremdir. Deprem aslında yüzyıllardır bazı tarihlerde Maraş'a zarar veren doğal afetler arsında belki de ilk sırada yer almaktadır. Şehir önemli bir deprem bölgesi olan Suriye çukurunda kurulmuş olup, merkez ilçe 1. derece deprem bölgesindedir (Paköz, 2013: 5). Bu depremlerden belki de en bilinenlerden birisi 29 Kasım 1114 depremidir. Sabahın erken saatlerinde olan bu büyük depremde; kayaların yarılıp, tepelerin çatladığı ve dağlarla tepelerin ağaçlar gibi sallandığı görülmüştür. Yakın illerde ve Suriye'de de yıkıma neden olan ve merkez üstünün Maraş olduğu anlaşılın depremde, şehir tamamen toprak altına gömülmüştür. Urfalı Mateos, bu şehirde yaşayan hiç kimsenin depremden sağ olarak kurtulmadığını ve Maraş'ta yaşayan yaklaşık 40.000 kişinin öldüğünü kaydetmiştir. Bu deprem ile ilgili Süryani Mikhail ise Maraş şehrinin temellerinin havaya uçtuğunu, binaların yere döküldüğünü, şehrin kendi halkına mezar olduğunu ve bunu görenlerin dehşet içine düştüklerini kaydetmiştir (Kesik, 2005: 43-44). Yine Maraş 29 Kasım 1795'te meydana gelen başka bir depremin etkileriyle sarsılmıştır. Hafız Ahmed Nuri b. Hafız Halil'in derleyip yazdığı "*Tarih-i Zelzele-i Mar'aş*" adlı eserden anlaşıldığı kadariyle deprem, Maraş'ın dörtte üçünün yıkılmasına ve binlerce evin yerle bir olmasına neden olmuştur. Depremde kale burçları ve içerisindeki han ve evler ile dükkânlar yerle bir olmuş, camiler ve minareler çökmüş, dört yüz adımdan fazla bir alan yerin dibine geçmiştir. Ayrıca on binlerce insan evsiz kalmış, mağdurlar çadır ve haymelerde barınmaya çalışmıştır (Daş, 2005: 355-356). İnsanların büyük bir panik yaşayarak kaçacak yer aradıkları bu depremin şiddeti, yıkılan heykeller, yığılmış malzemeler, yıkılan kuleler ve bacalardan anlaşıldığı kadariyle sekiz şiddetinde olduğu tahmin edilmektedir (Palutoğlu ve Şaşmaz: 2017: 197-198).

Cumhuriyet Dönemine baktığımızda arşiv belgelerinde yer alan kayıtlara göre 1932, 1940 ve 1941 yıllarında olmak üzere 3 ayrı deprem bildirilmiştir. Yerel basında ise 1937 yılında Elbistan merkezli bir deprem olduğu aktarılmıştır. Buna göre 2 Kasım 1932'de gece saat 23.15'te ve 01.45'te şehirde iki defa sarsıntı yaşandığı ve hasar olmadığı bildirilmiştir (BCA, 030.119.838.12). 1937 tarihinde Elbistan merkezinde yaşanan depremin korkulacak boyutta olmadığı, herhangi bir can ve mal kaybına yol açmadığı basına yansımıştır (Maraş, 21 Ocak 1937: 1) 9 Temmuz 1940'ta ise önemli boyutta bir deprem yaşandığı görülmektedir. Deprem sarsıntıları ilk olarak 9 Temmuz günü saat 23'te başlayarak sabaha kadar ikisi uzun, diğerleri kısa ve gürültülü bir tarzda meydana gelmiştir. Yine ertesi günü saat 16-17

sıralarında gürültülü olarak 4 kez, aynı gün saat 21'de bir kez sarsıntı yaşanmıştır. 11 Temmuz'da ise saat 16.00, 21.00 ve 23.00'da birer kısa süreli sarsıntı vukua gelmiştir. Meydana gelen sarsıntılarda 6 evin duvarlarının çatladığı, bazı kayaların yerlerinden koparak yuvarlandığı, iki evin ceviz ağacının kökünden zedelendiği bildirilmiştir. Sarsıntıdan dolayı herhangi bir can kaybı söz konusu olmamıştır. Halk evlerinden yiyecek, kıyafet ve barınma malzemeleri gibi ihtiyaçları alarak geceleri dışarda konaklamıştır (BCA, 030.10.119.846.5). Yine 10 Ocak 1941'de Andırın 'da bir deprem yaşanmıştır. İlçe merkezinde gece doğudan gelen yaklaşık dört saniye süren hafif yer sarsıntısı olmuş ve olaydan kaynaklı bir hasar olmamıştır (BCA, 030.119.846.22).

Bulunduğu konum itibarıyla Maraş şehir merkezi; kuzeydeki yüksek eğimli yamaçlardan gelen dereler nedeniyle sel ve taşkın olayları açısından riskli bir bölgede yer almaktadır. Şehir merkezinde bu derelerden gelen yağmur suları nedeniyle geçmişten günümüze birçok sel ve taşkın afeti yaşanmıştır. Meydana gelen bu afetler nedeni ile şehir merkezinde birçok can kaybı olmuş ve birçok ev, iş yeri ve araç zarar görmüştür (Sarigül ve Turoğlu, 2020: 277). Bu olayların arşiv belgelerine ve yerel basına konu olması olayların ciddi boyutlara ulaşabildiğini göstermektedir. Maraş'ta bulunan Aksu köprüsü 1913'te yaşanan selden dolayı yıkılması da bu şiddeti göstermesi açısından önemlidir (Gökhan, 2011: 363-366). Bu köprü uzun süredir hazırlıkları yapılmasına rağmen, Maraş Valisi Osman Şahinbaş tarafından 7 Temmuz 1938'de temelleri atılmak suretiyle inşaatına başlanabilmişti (Maraş, 21.07.1938: 1).

Maraş vilayetinden bildirildiğine göre 11 Nisan 1931 tarihinde Elbistan'da altı saat devam eden şiddetli yağmurdan hâsıl olan seller sonucunda Ceyhan nehri taşmış ve yağış bölgede sel baskınına sebebiyet vermiştir. Maraş-Elbistan postasını aramak için Elbistan'dan gönderilen müfreze tarafından posta çantası kurtarılmıştır. Diğer taraftan bu sırada bir keşif gezisinden dönen Elbistan Mahkeme Reisi Abdülkadir Bey, Aza Hakkı Bey, Avukat Hulusi Bey ve Kâtip Hacı Bey yolda sele kapılmışlardı. Bu şahıslar telgraf tellerine sarılmak suretiyle bu selden kurtulmuşlar; fakat saatlerce tarlaları kaplayan sular içinde beklemişler ve ilerleyen süreçte köylüler adı geçen zevatın kurtulmasında yardımcı olmuşlardı. Sel neticesinde ekinlerin zarara uğramış olmasından başka herhangi bir can kaybı yaşanmadığı bildirilmiştir (BCA, 030.10.0.0.117.819.5). 17 Eylül 1933 tarihinde Maraş'ta yağın yağmur ve dolu büyük bir sel baskını meydana getirmiştir. Şiddetli yağmur ve dolunun hasarı 15 maddelik bir rapor ile açıklanmıştır. Pınarbaşı'ndan aşağıya doğru hücum ettiği ifade edilen sel baskınında vatandaşların ev ve iş yerleri ciddi hasara uğramıştır. Ayrıca 15 yaşındaki bir kız çocuğu sel sularına kapılarak hayatını kaybetmiş, bir kız çocuğu da sele kapılmaktan kurtarılmıştır. Vilayet merkezine yağın yağmur ve doludan dolayı halkın uğramış olduğu hasar ve zayıat miktarının 3815 liraya tekabül ettiği anlaşılmaktadır (BCA, 030.10.0.0.117.820.16). Yine 5 Haziran 1939'da saat 16.00'da başlayan ve 55 dakika süren şiddetli dolu ve sağanak yağışta ise Hayrullah Mahallesinden 14 yaşlarında bir kız sele kapılarak hayatını kaybetmiş ve 4000 liralık maddi hasar oluşmuştur (BCA, 30.10.0.0.118.827.8).

Maraş'ın Elbistan ilçesinde aşırı yağıştan dolayı Til köyünü su basmıştır. Bu olayda 14 evin yıkıldığı, zarar ve ziyanın 4600 liradan fazla olduğu tespit edilmiştir. Felaketzedelere mümkün olan yardımın yapılması için genel merkezden yardım istenmiştir. Maraş Valiliğinin Dâhiliye Vekâletine vaki olan müracaatı üzerine Elbistan Kızılay şubesine 140 lira yardım parası gönderilmiştir (BCA, 030.10.0.0.118.824.10). Yine 22 Ağustos 1938 tarihinde başlayarak yaklaşık bir hafta süren aşırı yağışlar neticesinde ilçede ciddi hasarlar meydana gelmiştir. Aşırı yağışlar neticesinde Göksun kasabasından geçen Telbüzek suyu taşmış ve bu sel baskınında on buğday harmanı, bir değirmen ile Değirmendere köyünden Kasım adlı bir vatandaş sel sularına kapılmıştır. 25 Ağustos günü ise Binboğa dağına yağın şiddetli yağmurlardan oluşan sellerin Keklikoluk köyünden iki kadını alıp götürdüğü merkez vilayetten bildirilmiştir. Maraş Valiliği'nin Dâhiliye Vekâletine bildirişi şu şekildedir:

"Göksun ilçesine bir haftadan beri yağın yağmurlardan husule gelen seylap zürrain mahsulünü ağır hasara uğrattığından hasarzedeler hazine ve yardım cemiyetleri müzaharetlerinden temini ve muhiti esasen fakir olan kaza çiftliklerinin bu sene için hazırladıkları nadaslarına atacak tohumları olmadığından Ziraat Bankasınca takviye-i ziraat tahsisatından para ikrazı ve bankaya bu sene ödenmesi iktiza eden borçlarından tecili vs. arz edilmektedir" (BCA, 030.10.0.0.118.825.36).

5 Haziran 1939'da gerçekleşen selden dolayı ise maddi zararın yanı sıra can kaybı da oluşmuştur. Birden başlayan ani yağış ve doludan hâsıl olan sel 16 hane ve iki kavaf dükkânını basmıştır. Sular altında kalan eşya ve erzaktan 4000 lira zarar olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Hayrullah mahallesinden Duran

kızı Ayşe Nevruz Azkara'nın sele kapılarak boğulduğu bildirilmiştir (BCA, 030.10.0.0.118.827.8). 20 Ekim 1946'da ise ani ve şiddetli yağmurun bastırmasıyla sel oluşmuş ve şehrin kuzeyinden gelen sel caddelerin bloklarını ve parkelerini sökerek uzaklara sürüklemiş ve derin çukurlar açmıştır. Aynı zamanda birçok elektrik direği devrilmiş ve evleri su basmıştır. Bu afetler üzerine belediye bundan sonra meydana gelecek sel tahribatını önlemek amacıyla garnizon spor alanı altından ve batısından gelen seller için iki kanal açmaya karar vermiştir (Maraş, 26.10.1946: 1). 19 Şubat 1948 tarihinde ise 13 gündür devam eden şiddetli yağış, kalenin yamacından bir kaya parçasının koparak bir evin yıkmasına neden olmuş ve bu olay 3 kişinin ölümüne sebebiyet vermiştir. Belediye bu durumu göz ardı etmeyerek, kalenin güneyindeki evlerin derhal boşaltılmasını ve Tuzhanına yerleştirilmesini sağlamıştır (Maraş Posta, 20.02.1948: 2). 1953 yılında Elbistan'da çok büyük bir sel yaşanmıştır. Bölge halkı emseline rastlamadığı selin ancak 40 sene önce bir defa daha bu dereceye varacak ölçüde oluştuğunu aktarmıştır. Yağan şiddetli yağmur neticesinde Ceyhan Nehri taşmıştır. Tedbir alınması için Adana'ya ve Ceyhan ilçesine bile bildirilmiştir. Tufan halini alan yağmur ve selden Elbistan büyük zarar görmüştür. Yerel basında verilen malumata göre, 2 ev ile 3 değirmen yıkılmış, yollarda tahribat oluşmuş, 8 ev harap olmuş, 2 inek ve 20 koyun telef olmuştur. Kasaba ve köylerdeki zarar resmî daireler tarafından 200.000 lira olarak tespit edilmiştir. Telefon ve telgraf hatları bozulduğundan vaziyet Vilayet ve Ceyhan ilçesine Kapıdare'ye jeep gönderilmek suretiyle oradan haber verilmiştir (Demokrasiye Hizmet, 7-8-10 Temmuz 1953: 1).

Maraş'ta yağmur ve sel baskınlarının haricinde, çetin kış şartları altında oluşan kar ve fırtına gibi doğa olayları da önemli unsurlardır. Nitekim yaşanan olaylara baktığımızda can kayıpları ve şehir hayatının durması noktasında bazı gelişmeler ortaya çıkmıştır. Şimal rüzgârından kaynaklanan bir fırtına şehirde ciddi boyutlara ulaşan tesirde bulunmuştur. Yaklaşık 24 saat kadar süren fırtına nedeniyle bazı binaların cam ve çerçeveleri kırılmış, duvarları ve çatıları yıkılmış ve bir baraka uçmuştur. Ahir Dağında bulunan ve fırtınaya yakalanan 6 kişilik bir yolcu kafilesinden 1 kişi hayatını kaybetmiş diğerleri ise donma tehlikesiyle tedavi altına alınmıştır (Maraş, 19 Ocak 1946: 1). 2-5 Ocak 1950 arasında ise 3 gün kesintisiz yağan kar yağışı yolları tıkamış ve şehirde bazı tahribata sebep olmuştur. Maraş yerel basınından muhabirlerin yaptığı tetkik gezisinden ve gazetelere aktarılan hususi kaynaklardan bilgilere göre, kar şehirde çeşitli hasarlara sebep vermiştir. Birkaç telefon direği devrilmiş, bazıları kırılmış ve teller kopmuştur. Kenar mahallelerde çürük evlerden ve çardaklardan birkaçı çökmüştür. Gaziantep, Adana ve İskenderun yolları kapanmıştır. Ayrıca karın kalınlığının şehirde 50 santimetreye ulaştığı aktarılmıştır (Engizek, 5 Ocak 1950: 1). Aynı yılın mart ayında ise havanın birden soğuyarak Ahir Dağına kar yağmasıyla, dağda bulunan iki çocuktan 15 yaşlarında olan Mehmet Kuzuloğlu adlı çocuğun donarak hayatını kaybettiği haberlere konu olmuştur (Maraş, 30 Mart 1950: 1). Benzer bir hadise 1951 yılında da yaşanmıştır. Sürekli ve şiddetli yağışlardan sonra Ahir Dağı karla kaplanmış, dağın *Eşek Meydanı* (Eşek Meydanı ince belin nihayetinde, Bertiz köylerine, Elbistan ve Afşin ilçelerine giden kervan yolu üzerinde olup karlı havalarda anaför yapan küçük bir düzlüktür) denilen meşhur yerinde kar fırtınasına yakalanan bir yolcu soğuktan donmuştur. Basında yer alan habere göre, bu bölgede her sene birkaç defa can kaybı yaşanmasına rağmen hiçbir makamın bir cankurtaran veya yardım istasyonu tesis etmediği belirtilmiştir (Engizek, 15 Aralık 1951: 1).

MARAŞ'TA SALGIN HASTALIKLAR VE ALINAN TEDBİRLER

Dünya tarihinin kuşkusuz en önemli konularından bir tanesi salgın hastalıklardır. Geçmişte yaşanmış olan salgın hastalıklar göz önünde bulundurulduğunda bu yaşanan olayların insanlık tarihinin göz ardı edilemeyen gerçekleri olduğu anlaşılmaktadır. Savaş, göç ve ticaret gibi olaylarla insanlar arasındaki etkileşimlerin artması mikropların mutasyona uğramasına ve salgın hastalıkların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Diğer taraftan insanların hayat kalitesinin düşmesi, yeterli ve doğru beslenememe, temiz su kaynaklarının azalması ve iklim değişiklikleri gibi sebepler de hastalıkların önünü açmaktadır. Dünyada Kara Veba salgını, Kolera salgını ve İspanyol Gribi gibi tarih sahnesinde yıkıcı etkileri çok yüksek olan pandemi dönemleri yaşanmıştır (Tekin, 2021: 331). Cumhuriyet öncesi döneme baktığımızda Maraş'ta birçok salgın hastalıklara rastlamak mümkündür. 1865'te Maraş'ta kolera ve kıtlık gibi felaketler yaşanmıştı (Eyicil, 2009: 36). Besim Atalay'ın verdiği bilgiye göre; Maraş'ta H. 1282/1866-1867 tarihinde büyük bir kolera salgını olmuştur. Hastalıktan şehirde 8000-10.000 kadar insan ölmüştür. Şehirde tanınmış simalardan 600 kişinin hastalık sırasında hayatını kaybettiği belirtilmektedir. Mutasarrıf Aşir Paşa ve oğlunun da ölenler arasında olduğu bilinmektedir (Atalay, 2008: 102; Doğan, 1999: 274). 1915-1916 yıllarında Maraş şehrinde sıkıntı yaratan ve genellikle ölümle

sonlanan iki salgın hastalıktan bahsedilmektedir. Bunlardan ilki halk arasında lekeli humma olarak bilinen tifüs, diğeri de koleradır. Tifüs, özellikle Halep, Malatya ve Antep yolu üzerinden gelen askeri birlikler ve muhacirler yüzünden bulaşmıştır. Kolera hastalığı, 29 Mayıs 1916 tarihinde, Gülek boğazı yoluyla Kafkas bölgesine nakledilen askeri birlikler aracılığıyla ortaya çıkmıştır. Bu hastalıklardan yılın ilk altı ayından tifüsten 27 kişi, koleradan ise 82 kişinin hayatını kaybettiği anlaşılmaktadır (Gümüşalan, 2014: 77). XX. Yüzyılın başında Maraş'ta yerli ahalinin tedavi edilebileceği hastaneler yok iken, sadece bir askeri hastane ile 1899 yılında açmak için ruhsat alamadıkları halde Alman misyonerleri tarafından Zonbatanlı Mahallesinde iki katlı bir binada faaliyete geçirilen Alman Hastanesi'nin olduğu görülmektedir. Bu sağlık kurumunda Müslüman hastalara sadece %5 nispetinde bakım hakkı tanınmıştı. Bu hastane 1904 yılında Restebaiye mahallesinde yeni yapılan bir binaya taşınmıştır (Öztürk, 2006: 791; Günay, 2007: 189-191). Maraş'ın Cumhuriyet sonrası bilinen tam teşekküllü ve 25 yataklı olan hastanesi 1929 yılında açılmıştır (Maraş, 15 Temmuz 1937: 3). Maraş şehrinde Devlet Hastanesi, Maraş Milletvekili ve Sağlık Bakanı olan Doktor Kemali Bayazıt'ın büyük gayretleri ile ancak 1949 yılında açılabilmiştir (Alpaslan, 2013: 19). Ayrıca, 1953 itibarıyla Maraş Devlet hastanesinde hastaları taşıyan bir cankurtaran aracı da mevcuttur (Tombul, 2018: 84).

Millî Mücadele yıllarından itibaren ülke genelinde ciddi bir sağlık sorunu vardı. Savaşın en şiddetli günlerinde Maraş'ta benzeri görülmemiş derecede kar yağışı ve sert poyraz ile birlikte kuru bir soğuk olmuştur (Karadağ, 1943: 51). Fransız kıtaları aşırı soğuklar ve kar fırtınası nedeniyle Maraş'ı boşaltırken, çok dağınık ve fena bir halde çekilmek zorunda kalarak ciddi zayıflar vermişlerdi (Saral ve Saral: 1970: 201). Savaşın getirdiği ağır şartları yaşayan Maraş halkı, bu yetmezmiş gibi diğer taraftan da sıtma, dizanteri ve İspanyol Gribi gibi salgın hastalıklar ile boğuşmak zorunda kalmıştır (Kerr, 1973: 211). Gittikçe yayılan salgın hastalıklar ve sağlık alt yapısının yetersizliği meselenin boyutunu arttırmaktaydı. Dolayısıyla erken Cumhuriyet döneminde Maraş bölgesi de salgın hastalıkların en çok görüldüğü şehirlerden biriydi. Bilhassa sıtma, verem, trahom, veba ve paraziter hastalıklar şehirde sık rastlanılan salgın hastalıklar arasında yer almaktaydı. 1930 tarihli Belediye Kanununda, zikredilen belediye başkanlarının görevleri arasında; salgın ve bulaşıcı insan ve hayvan hastalıklarının önüne geçmek ve yayılmasına mâni olmak için hükümet teşkilâtı ile birlikte çalışmakta bulunmaktaydı (Resmî Gazete, S.1471, 14.04.1930, s. 8823).

Maraş bölgesi Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de sıtmanın en çok görüldüğü yerlerden biri idi. 1925 yılında toplanan Birinci Millî Tıp Kongresi'nde de sıtmanın en çok görüldüğü şehirlerarasında Maraş da yer almaktaydı. Maraş'ta sıtmanın son derece yaygın olarak görülmesinin en önemli nedeni bölgenin bataklıklar ve göller mıntıkası olmasından kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda, Pazarcık'ta İnekli, Azaplı, Mizmili, Gölbaşı; Maraş merkezinde Gâvur Gölü, Kumaşır, Abbaslı ve Çakallı Gökpınarları; Göksun'da Turna Bucağı; Elbistan'da Ceyhan Nehri kaynağının ekseninde yer alan bataklıklar, Kodalı; İslahiye'de Emen Gölü, Fevzipaşa'da aşırı yağışlardan dolayı sellerin meydana getirdiği birikintiler ve Karabüke Bataklığı ile Hatay bölgesine değin uzanan Karasu Havzası'nda olmak üzere toplam 500.000 dönümü geçen çok büyük bir bataklıklar zinciri bulunmaktaydı (Köse, 2021: 380).

1934 yılına gelindiğinde de Maraş'ta görülen hastalıkların başında şehirde yetiştirilen çeltiğin bir sonucu olarak sıtma hastalığı gelmekteydi (Maraş, 9 Ekim 1934: 3). Giderek büyüyen sıtma sorununa karşı 1937 yılında CHP il teşkilatı, Gâvur Gölü'nün kurutulması¹, sıtmayla mücadele teşkilatının oluşturulması ve Maraş merkezinde ücretsiz olarak halka kinin dağıtılmasını talep etmiştir (BCA, 490.1.0.0.496.1997.3). 12 Ocak 1938'de ise Maraş milletvekilleri ortaklaşa bir rapor hazırlayarak partinin üst yönetimine vermişlerdi. Raporda yer alan bilgilere göre, "Maraş'ta sıtma salgını tüyleri ürpertecek bir fecaat" teşkil etmekteydi. Vekiller, bölgedeki sıtma salgını kaynağının bataklıklar olduğunu, özellikle bu çevrede yaşayan insanların ürkütücü hâlleri için acil kurutma tedbirinin alınması gerektiğini ifade etmişlerdir (BCA, 490.1.0.0.686.328.1). Bu doğrultuda Maraş, 1938 yılında Sıtma Mücadele Teşkilatı'na dâhil edilmiştir (İstatistik Yıllığı, 1939: 140). İlerleyen süreçte Kadirli ve Kozan bölgesine teftişe gelen Sıtma Mücadele Teşkilatı Başkanı Rüştü Erinç'er, 1938 Ağustos ayından itibaren Seyhan sıtma mücadele bölgesinin İçel ve Maraş olmak üzere ikiye ayrıldığını duyurmuştur. Maraş

¹ Gâvur Gölü'nün kurutulması meselesi, 1950 Milletvekili Genel Seçimi arifesinde seçim vaadi olarak ele alınmıştır. Seçimlerden önce CHP bu sorunun çözülmesi için 23 Nisan'da gölün kurutulmaya başlanacağını vatandaşlara duyurmuştur. Gölün kurutulmasına bir törenle başlanmıştır. Törende dönemin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemali Bayazıt hazır bulunmuştur (Köseler, 2023: 52).

bölgesinde Kadirli, Kozan, Osmaniye, İslâhiye, Göksun, Pazarcık ve Maraş şubeleri bulunmaktadır. Teşkilatın memurları 15 günde bir bu 7 bölgede köylere uğramak mecburiyetindeydi. Hastalar tedavi altına alınarak ücretsiz ilaç ve tedavi hizmeti sağlanmaktaydı (Maraş, 29 Eylül 1938: 3).

İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı olumsuzluklar sağlık alanını da etkilemiştir. Bu dönemde sıtma salgınında bir tırmanış gözlemlenmektedir. Buna göre, Maraş Milletvekili Abdullah Yaycıoğlu'nun 27 Kasım 1943'te partiye çektiği telgrafta, yurdun her köşesinde olduğu gibi Maraş'ta da sıtma hastalığının önceki senelere göre artış gösterdiği ifade edilmiştir. Bu yıllarda hastalar kinin bulmakta sıkıntı çekmiş, hükümet yeterli tedariki sağlayamamıştı. Yaycıoğlu, şehir merkezi ve ilçelerinde hastane, doktor, fenni malzeme ve araç gerecin eksikliğinden bahsederek, bu salgının önüne geçebilmek için birtakım tedbirler alınmasının şart olduğunu bildirmiştir (BCA, 490.1.0.0.687.335.1). Yine 1943 yılında, Maraş Milletvekili Kemal Bayazıt meclise bir soru önergesi vermiştir. Bayazıt bu soru önergesinde, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanından sıtma salgını ile ilgili mücadele için ne gibi tedbirler ittihaz edildiğini öğrenmek istemiştir (BCA, 30.10.0.0.8.50.14). Bunun üzerine Bakanlıktan Parti Genel Sekreterliğine gönderilen yazıda, sıtma hastalığı ile ilgili olarak İkinci Dünya Savaşı ve birçok etkenler nedeniyle ilaç temininde sıkıntı yaşandığı belirtilmiştir. Ayrıca Maraş sıtma mücadele mıntikasına çeşitli yardımlar yapıldığı aktarılmıştır. 1943 yılı için bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda ücretsiz olarak, 215 kg kinin, 22 kg atebirin, 25 kg kinin ampülü, 50 kutu kuvvet hapi, 3 kg tatlı kinin drajesi sevkiyatı yapıldığı açıklanmıştır. Bunların yanı sıra sıtma mücadele teşkilatı dışında kalan bölge halkının, sıtma ilacı ihtiyacına yönelik olarak Maraş Sıhhat Müdürlüğüne 24 kg devlet kinini, 1.866 kutu devlet atebirini, 60 kutu kinin ampülü gönderilmiştir. Diğer taraftan, bölgede sıtmanın yaygınlaşmasında en önemli etkenlerden biri olan bataklık ve durgun suların kurutulması, savaş ortamının yarattığı zorlu sürece rağmen ele alınmaya çalışılmıştır. Buna göre, 1943 yılında 6.000 metre kanal, 7.800 metre ark açılmış, 23.750 metre kanal, 40.900 metre ark temizlettirilmiş, 11.065 metre genişliğinde bataklık kurutulmuştur (Köse, 2021: 382). Sıtma ile mücadele kapsamında 1944 yılında Maraş Belediyesi tarafından görevlendirilen Sıtma Mücadelesi merkez doktoru Faruk Aksöyek, sıtma hastalığı ile ilgili araştırma yapmak için 47 tane köyü ziyaret ederek, sıtma hastalığı ile alakalı bilgi toplamıştır (Maraş, 04.11.1944: 2). Aynı zamanda bulaşıcı hastalıkları önlemek ve yoksul halkın temizlik ihtiyacını sağlamak için Belediye tarafından Çukur Hamamı kiralamış ve böylece burada fakir halkın ücretsiz yıkanması sağlamıştır (Maraş, 20.01.1945: 2). Bu hamamdan bir ay içinde 1917 yoksul insanın yararlandığı bilinmektedir (Maraş, 17.11.1945: 2).

1948 yılında Maraş bölgesindeki bataklıkların kurutulması meselesi, ilk on yıllık programa dâhil edilmiştir (Maraş Postası, 4 Ekim 1948: 1). Bu yılda Sıtma Savaş Başkanlığı uygulamalarını hızlandırmıştır. Bölgedeki sivrisinek ve diğer haşerati imha edici gazlı, mazotlu ve kreolonil DDT (dikloro difenil trikloroetan) karışımını 25 kişiden oluşan ekip, kamyonlarla köy köy dolaşarak uygulamaya başlamıştır. Bu işlemin iki ayda bir tekrarlanması kararlaştırılmıştır (Maraş Postası, 4 Haziran 1948: 2; Engizek, 5 Haziran 1948: 2). İlerleyen süreçte uygulamanın sağlık bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için yerel basın vatandaşlara aydınlatıcı bilgiler sunmuştur (Engizek, 17 Haziran 1948: 2). 23 Şubat 1950 tarihli meclis oturumunda Maraş Milletvekili Emin Soysal, Maraş'ta sıtma salgınının güncel durumu ve alınan tedbirlerle ilgili olarak bazı rakamlar vermiştir. Buna göre:

"Maraş'ın Elbistan, Afşin sıtma mücadele doktoru bir senede 22.163 sıtmalıyı muayene ediyor. 1948 senesinde. Bunlardan dalaklı olanları 4.524 kişi olarak tespit ediyor. 1949 senesinde nüfus artıyor, 36.000 binden 40.000'e çıkıyor, aynı bölge dâhilinde 31.018 kişiyi muayene ediyor. (...) Bu suretle; %20'den bir sene zarfında endeksi %2'ye indiriyor ve bir sene zarfında bu kadar tedavi etmiş oluyor ve tedavi nispeti bu şekilde hallediliyor. Tedavi ettiği insan 1948'de 8.924 ve 1946'da da 10.467'dir" (TBMM Zabıt Ceridesi, D.8, C.24, 1950: 1078).

Maraş'ta sıtma ile mücadele 1950-1960 yılları arasında da devam etmiştir. İl merkezi başta olmak üzere ilçe ve köylerde düzenli olarak DDT tatbikatı sürdürülmüştür. Sıtma Savaş Başkanı Nizamettin Aral, 1953 yılında bölgede özel bir tetkik gezisinde bulunmuştur (Demokrasiye Hizmet, 16 Temmuz 1953: 1). Ancak, bölgedeki sıtmanın en önemli tetikleyicisi konumunda bulunan ve 1950 yılında ihalesi yapılan Gâvur Gölü'nün kurutulması meselesi, bu yıllarda bir türlü çözüme kavuşturulamamıştır. Öyle ki muhalefette bulunan CHP, bu sorunun çözülmesini şehirde siyasi bir propaganda haline getirmiştir (Köseler, 2023: 75).

Erken Cumhuriyet yıllarında oldukça yaygın görülen salgın hastalıklardan bir diğeri de trahomdur. 1950'li yıllarda Maraş'ın yolları ve damları toprak olup, şiddetli bir rüzgâr estiğinde şehir toz duman içinde kalırdı. Halkın bir kısmı Maraş'a özgü ağzotu kullanır ve bu otu bazı nedenlerle yere tükürürlerdi. Poyrazın savurduğu toz insanların ciğerlerine ve gözlerine girer, bu nedenle eskiden beri Maraş'ta akciğer hastalığı olan verem ile bir göz hastalığı olan trahom oldukça yaygındı (Eyicil: 2009: 67). Esasında trahom hastalığı Osmanlı Devleti'nden devralınan sağlık sorunları arasında yer almaktaydı. Maraş'ta trahom hastalığının yaygınlığı henüz Osmanlı Devleti Döneminde yabancı seyyahların gözlemlediği bir husus olmuştur. Edwin John Davis Anadolu'da Yaşam adlı eserinde şu tespitte bulunmuştur:

“Ani hava değişimlerinden dolayı insanlar göz iltihabı hastalığından çok çekmişlerdi. Ayrıca belli mevsimlerde olan sert rüzgârda bu durumu tetiklemektedir. Bu rüzgâr genellikle bu bölgede etkisini gösterir. Vadide yer alan 'Kara Han' şiddetli gök gürültüsü ile bilinirdi. Kasabayı çevreleyen dağlarda şiddetli rüzgâr sonucu değişiklikler olurdu. İnsanları dayanıklı gibi görünse de, 3 yaşın altındaki çocuklar ölümden nasibini alıyordu” (Alparslan ve Çabuk, 2013: 55).

Mısır'dan geldiği bilinen hastalık I. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan göçle birlikte yaygınlaşmaya başlamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise yaklaşık 3 milyon trahom vakasının bulunduğu belirtilmektedir. Bilhassa 1925 yılında ülkenin Güney ve Güney Doğu Anadolu kesimlerinde yaşayanların %70'inin trahomlu olduğu aktarılmaktadır. Keza o dönemde Malatya ve Adıyaman'dan “körler memleketi” diye tabir edilmeye başlanmıştır. Trahomla mücadele bu bölgede açılan dispanser ve trahom hastanesiyle gelişmiştir (BCA, 30.10.0.0.176.218.11; Köse, 2021: 384). Trahomun gittikçe artan boyutu ve hastalığa karşı yürütülen çalışmalar gereği 26 Ocak 1933'te Urfa'da 15, Maraş ve Siverek'te 10'ar yataklı hastane ve dispanser kurulması yönünde karar alınmıştır (BCA, 30.18.1.27.33.7.11). Maraş'ta hastane ve teşkilat faaliyetinin yanı sıra Halkevi aracılığıyla da bir cemiyet kurulmuştur (BCA, 490.1.0.0.496.1997.3). Trahomdan Korunma Cemiyeti adıyla kurulan bu cemiyetin faaliyete geçmesi, o dönem için Halkevi'nin üzerinde durduğu konulardan bir tanesi olmuştur. Bu doğrultuda Maraş Halkevi, şehirdeki doktor ve sıhhi heyet üyelerinin cemiyete katkıda bulunmalarını sağlamaya çalışmıştır (BCA, 490.1.0.0.989.830.1). Maraş Belediye Başkanı Hasan Sükûti Tükel, valilik ile birlikte faaliyete geçerek, göz hastalığı olan trahomun derecesinin anlaşılacak tedbir alınması ve her evde muayene yapılmasını kararlaştırmıştır (Maraş, 01.01.1935: 1). Alınan bu tedbirlere rağmen Maraş CHP il teşkilatının 23 Şubat 1935'te parti genel sekreterliğine ilettiği dilekler listesinden salgının seyrinin giderek tırmandığı anlaşılmaktadır. CHP Maraş il teşkilatı; trahom teşkilatına doktor ilave edilmesi, hastanedeki yatak sayısının artırılması, vilayet merkezinde trahom oranının yüksek olduğu mahallelere poliklinik açılması ve trahom hastalığının yayılmasındaki faktörlerden biri olan karasineklere karşı önlem alınması gibi isteklerde bulunmuştu (BCA, 490. 1.0.0.496.1997.3). Evlere kadar gidilerek muayene yapılmasına rağmen 1935 yılı Nisan ayında Maraş'ta 7.886 trahom vakası tespit edilmiş olması, salgının boyutunu da göstermesi açısından önemlidir (Maraş, 16 Nisan 1935: 1). Yine Trahom ile mücadele için hastane ve dispanserlerde Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında 1438 muayene yapılmış, bunlardan 596 trahomlu ve 842'si trahomsuz çıkmış, 64'ü hastaneye yatırılmış, 90 ameliyat yapılmış ve 37.499 da ilaç kullanılmıştır (Maraş, 19.09.1935: 1).

Trahom hastalığı meclise de yansıyan gündem maddeleri arasına girmiştir. 25 Mayıs 1937'de Sağlık Bakanı Refik Saydam, hastalığa dair il bazında bazı istatistiki veriler paylaşmıştır. Bilgilere göre, Adıyaman'da %80, Siverek'te %74, Gaziantep'te %71, Nizip'te %73, Kilis'te %86, Maraş'ta %36,7, Malatya'da %53 ve Adana'da %31 oranında trahomlu nüfus bulunmaktaydı. Bakan Saydam, bu verilerin ışığında hastalıkla mücadelede başarı sağlanması için 10 yıla daha ihtiyaç olduğunu belirtmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, D.5, C. 18: 236-237). 1938 yılında ise hastalığın günden güne arttığı anlaşılmaktadır. Nitekim Maraş iline ait çalışma ve teftiş raporunda, şehirde trahom hastalığının git gide arttığı ve özenle mücadele edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Diğer taraftan hastalığın şehir merkezi haricinde kazalarda da yaygınlaştığı ve mücadelenin sadece şehir merkezi ekseninde kaldığı dile getirilmiştir. Özellikle Elbistan'da ve köylerinde trahom mücadele istasyonu kurulmasının şart olduğu ifade edilmiştir (BCA, 490.1.0.0.686.328.1). Ayrıca şehirde genel bir tarama yapılmış, yıldan yıla çocuklarla ve çarşı esnafıyla özel olarak ilgilenilerek tarama ve tedavi çalışmaları sürdürülmüştür. Tespit edilen vakalar denetim altına alınmıştır. Bu doğrultuda tedaviye gelmeyenlere cezai işlem uygulaması bile başlatılmıştır (Maraş, 27 Mayıs 1937: 1). Belediye hastalığa karşı bazı yeni uygulamalara da imza atmıştır. Böylelikle sokaklar

döşenmiş, pis su taşıyan dereler kapatılmaya başlanmış, meyve ve sebze bahçelerinin temiz sularla sulanması talimatı verilmiştir (Maraş, 29 Ekim 1936: 11; 3 Haziran 1937: 7). Bütün bu çalışmalara rağmen hastalıktaki olumsuz gelişmeler üzerine halka kolaylık sağlamak maksadıyla; Karamanlı, Yörükselim, Devecili, Mağaralı ve Yusufkar mahallelerinin ortak noktasında trahom dispanseri açılmıştır (Gümüşalan, 2014: 173). Böylece 1938 yılında yapılan çalışmalar sonucunda açılan bu 5 adet trahom dispanseri sayesinde hastalıkla mücadelede önemli bir adım atılmış oldu (Maraş, 17.01.1938: 2; 03.02.1938: 1). Hastalığa karşı verilen mücadele ve alınan tedbirler olumlu sonuçlar verse de bu belirli bir sürece yayılmıştır. Nitekim Maraş'ta ve ülke genelinde hastalığın seyri 1950'li yıllara kadar devam etmiş ancak bir zaman sonra kontrol altına alınmıştır. Meclis'in 23 Şubat 1950 tarihli oturumunda Maraş Milletvekili ve Sağlık Bakanı Dr. Kemal Bayazıt trahom hastalığına dair dönemin son bilgilerini paylaşmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, D.8, C.24: 1083).

Erken Cumhuriyet döneminden itibaren Türk halkının sağlığını tehdit eden en önemli salgın hastalıklardan biri de veremdir. 1915 vukuat ve vefat kayıtlarına bakıldığında şehir halkının %30'unun verem hastalığından ölmesi bu nüfustaki azalmayı çok iyi açıklayan diğer bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır (Eyicil, 2009: 67). Cumhuriyet Döneminde verem, Sağlık Bakanlığı'nın sıkı mücadele verdiği çalışma sahalarından biri olmuştur. Bu kapsamda, verem ile mücadeleyi arttırmak adına Maraş'ta 20 Mart 1947'de "Maraş Verem Savaş Derneği" kurulmuştur (Maraş Postası, 5 Ocak 1948: 1). Dernek 1949 yılının ocak ayında verem haftası dolayısıyla Çocuk Bahçesi civarında bulunan Bizim Kulüp isimli lokal binasında bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıya Maraş Devlet Hastanesi uzmanlığına yeni tayin olan Akif Erkel öncülük etmiştir. Erkel bölgeye yeni tayin olmasına karşın bir ay gibi kısa bir sürede 20 kişiye verem teşhisi koyulduğunu ve bölgede verem hastalığı ile ciddi mücadele verilmesi gerektiğini bildirmiştir (Maraş Postası, 8 Ocak 1949: 1-2; Çetin, 2018: 131). Yine 22 Ocak'ta Maraş Valisi Nuri Atay'ın başkanlığında yeni bir dernek toplantısı yapılmıştır. Şehrin doktorları ve tanınmış simalarının katıldığı toplantıda, Maraş'ın verem hastalığı karşısında bulunduğu vaziyet görüşülmüş ve gerekli çareler üzerinde fikirler beyan edilmiştir (Maraş Postası, 22 Ocak 1949: 1). Verem hastalığının gittikçe artan boyutu ve yaşanan sıkıntıların, bu dönemde Maraş'ın en ciddi problemleri arasında olduğu görülmektedir. Öyle ki yerel basın bu konuya haberler ve köşe yazılarıyla geniş bir yelpaze açmıştır. Bilhassa Maraş Postası gazetesi yazarı Rauf Yalçıntürk bir köşe yazısında verem hastalığını iktisadi yönüyle ele almıştır. Bu köşe yazıdaki bilgilerden bazıları şu şekildedir:

"...Veremlileri gözden geçirecek olduğumuz vakit bu hastalığın en ziyade fakir halk tabakalarında yayılmış olduğunu görmekteyiz. Harbin başladığı 1939 senesinden bugüne kadar hayat pahalılığı yüzde %425 arttığı halde kazanç nispeti ancak %50 ile %80 arasında artabilmiştir. Bu iktisadi durum hastalığın yayılmasına en mühim amil iktisadi sebeplerdendir. Bu şartlar altında geçim zorluğunun ezici durumuna mukabil sarfettiği kaloriye temine dahi imkân bulunmayan bir vatandaşın verem hastalığından yakasını kurtarması kabil değildir. Bunun için en mühim çare bütün vatandaşlara normal bir hayat seviyesi sağlamayı temin etmektir. Verem tedavisinde gıda meselesi çok önemlidir. Veremli bir hasta her gün et, yoğurt, süt, yumurta gibi sağlam gıda maddeleri ile beslenmek suretiyle kurtulması mümkün iken yevmiye yarım kilo süt bulamayan bir kimsenin bu amansız hastalığın pençesinden kurtulmasına imkân yoktur. Bu şartlar altında ne kadar dispanser yapılmış olsa ve teşkilatı da o nispette genişletmiş olsak veremli hastalarımızı kurtarmak çaresi pek mahduttur" (Maraş Postası, 28 Ocak 1949: 1-2).

Köşe yazısından anlaşıldığı üzere hastalığın boyutuna, sosyo-ekonomik durumun hastalık üzerindeki etkisine ve diğer önemli unsurlara dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla içeriği itibarıyla olaylara önemli bir kaynak sağlamaktadır. Diğer taraftan 1953 yılında verem haftası münasebetiyle, Maraş Verem Dispanseri doktoru F. Kamuran Yılmaz halkı aydınlatmak üzere basında bir yazı kaleme almıştır. Maraş'ta verem hastalığıyla ilgili son durumun aktarıldığı bu yazıda şunlar ortaya koyulmaktadır:

"... bir yıldan beri faaliyette bulunan Maraş Verem Savaş Dispanserinde bu müddet zarfında 3.735 vatandaş muayene olmuş ve bunlardan 299'u veremli çıkmıştır. Dispansere ihbar edilmemiş hasta adedinin çok daha fazla olduğunu tahmin ediyoruz. Dispanserimizde hastalar ayakta tedavi yapılmakta, muhtaç olanların ilaçları bedava verildiği gibi iğneleri dahi hastabakıcımız tarafından parasız yapılmaktadır. Hastalarımızdan 23'üne hava tedavisi tatbik edilmektedir. Bunların hepsi artık mikrop çıkartmadıkları için cemiyette zararlı olmaktan çıktıkları gibi, sıhhatleri de ilerde tamamen kurtulacaktır. 21 hastamız tamamen şifa bulmuştur. Aralarında okul çağında çocuklar ve genç anneler vardır. Bir hastanede

yatırılması gereken köylü ve şehirli hastalar yol paraları dahi temin edilerek dispanserin yatak temin ettiği muhtelif verem hastanelerine gönderilmektedir. Şimdiye kadar 31 hastanın mahalli Belediye ve Özel Saymanlık Müdürlüğüne yol paraları temin edilerek civar il hastanelerine sevk edilmişlerdir. Verem tedavisinde muvaffakiyetin esas hastalığın erken tespitidir. Bunu dikkate alarak dispanserimiz röntgen taramalarına başlamıştır. Okullardan başlamak üzere toplu hayat yaşayan herkese mikrofotografi ve radyoskopi cihazlarımızla kontrolden geçecektir. Ayrıca şüphe teşkil edilen her fert bu muayeneye tabi tutulmaktadır. Röntgen cihazımızın faaliyete başladığı ağustos ayından beri 226 hastaya akciğer filmi çekilmiş 414 radyoskopi, 136 öğrencyeye de mikrofotografi yapılmıştır” (Kahraman Yurt, 10 Ocak 1953: 1).

Bu noktada, 1947 yılında Maraş Verem Savaş Derneği'nin kurulmasından itibaren hastalığa karşı ciddi bir mücadeleye girildiği anlaşılmaktadır. Yine veremle mücadelede Maraş Belediye Başkanı olan Ali Kısakürek'in başkanlığında toplanan belediye genel meclisinin şehre bir verem hastanesi yapılmasına dair karar vermeleri de bu hastalıkla mücadelede karlılıkla hareket edileceğini göstermektedir (Demokrasiye Hizmet, 29.01.1953: 1). Nitekim 1953 yılına ait verilerin bizzat yetkili doktor tarafından basın aracılığıyla aktarılması, bölgede hastalığa karşı yürütülen mücadelenin hassasiyeti ve duyarlılığıyla ilgili tespiti mümkün kılmaktadır. Bu mücadelede, kitle iletişim araçlarından basının efektif bir biçimde kullanılarak halka ulaşılmaya çalışılması da salgının ulaştığı boyutu yansıtmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında adeta dereler şehri olan ve buralara lağımın akıtıldığı Maraş'ta en sık rastlanan hastalıklar genellikle bağırsak ile alakalı sorunlardı. Maraş Belediye Başkanı Tükel, şehirde yaptığı tetkiklerde bağırsak böceklerinin insanları kansız bıraktığını, hatta bir seferinde adamın birinin ağzından solucanlar geldiğini ve bir adamın yüzlerce solucan çıkardığına şahit olduğunu vurgulamaktadır (Tükel, 1952-1953: 91). 1930'lu yıllarda üç tepeden meydana gelen Maraş'ta tepelerin eteklerinde yer alan derelere, yağmur sularıyla birlikte evlerin lağım suları da akmaktaydı. Bu lağım sularının zehirleyici gazlarından dolayı hava bozduğu gibi şehrin yegâne yolları olan derelerin etrafındaki patika yollardan geçen insanların sıhhatleri de zarar görürdü. Mahalleler günlerce temizlenemediği için şehrin sokaklar pis kokular içinde kalırdı. Sukûti Tükel'in belediye başkanlığı döneminde şehirde ana lağımın meydana getirilerek kokular ortadan kaldırılmıştır. Yine bu dönemde derelerin üzerleri kârgir tonozlarla kapatılarak, bulvar haline dönüştürülmüştür (Tükel, 1952-1953: 89-93).

Maraş genelinde, özellikle 1950-1960 yılları arasında oldukça yaygın görülen paraziter hastalıklar da gündem yaratmıştır. Buna göre, 1952 yılı Eylül ayının başından başlayarak Ekim ayının sonuna kadar paraziter hastalıklarla mücadele için sıkı tedbirler alınmış ve rapor halinde yayımlanmıştır. Tarım Bakanlığının direktifiyle gelişen hadisenin raporunda şu bilgiler aktarılmıştır (Kahraman Yurt, 6 Kasım 1952: 1):

1- Uyuz Hastalığı

Memleketimizde telefâtı mucip olan bu hastalık bilhassa keçi ve koyunlar arasında daimî zarar yapmakta ve yapağı kıl verimini azaltmakta idi. Ayrıca hayvan sahiplerinin önlenemez zannettikleri bu hastalıkla mücadele işi için katran, araba yağı ve iç yağı gibi hiçbir tedavi kabiliyeti olmayan iptidai maddelere pek fazla para vermelerine rağmen dertlerine çare bulamamakta idiler.

İl Veteriner Müdürlüğünün sürekli gayreti, Maraş Valisinin aralıksız teşvikiyle son beş ay içinde Maraş bölgesinde 70 kadar bir tonluk sabit uyuz banyosu inşa ettirilmiştir. Uyuz hastalığına karşı fevkalade tesir eden Gamatox adındaki ilaçtan bol miktarda Maraş Veteriner Müdürlüğüne Tarım Bakanlığınca gönderilmiştir. Gamatox aynı zamanda hayvanlardaki bit, pire ve kene yavrusu gibi kan emen ve muhtelif hastalıklardan naklini yapan parazitlere de tesir etmekte olduğu bilgisi verilmiştir. 1952 yılında Veteriner Müdürlüğüne Tarım Bakanlığı tarafından Gamatox miktarı 1000 kiloya yakındır. Bu ilaçlar bugüne kadar Göksun'da 1757 koyun, 12432 keçi, Elbistan'da 1400 koyun, 10350 keçi, Andırın'da 715 koyun, 8163 keçi, Afşin'de 7320 koyun, 2312 keçi, Maraş'a bağlı 34 köyde 3202 koyun ve 36219 keçi cem'an 14394 koyun, 69476 keçi banyodan geçirilmektedir.

2- Distamoz (Kelebek Hastalığı)

Bu hastalık koyun, keçi, sığır ve mandaların karaciğerlerinde yerleşen bir parazit olup onları zayıf düşürerek ölümlerine veya hiç değilse et ve süt bakımından verimlerini azaltmaya sebep olur. Bunlarla mücadele için hastalığın yegâne müessir ilacı olan Distofajin kapsülünden 100.000 adedi Tarım Bakanlığında Maraş Veteriner Müdürlüğüne gönderilmiş, bunun mühim bir kısmını hayvanlarına yutturulmak üzere halka parasız olarak tevzi edilmiştir. Distofajin tevziine Maraş ve Pazarcık köylerinde devam edilmektedir.

3- Strongylus (Kalkurdu)

Koyun ve keçilerin mühim bir paraziter hastalığı da mide ve bağırsaklarda yaşayan ve hayvanlarda türlü araz göstererek onların ölümüne sebebiyet olan strongylus hastalığıdır. Maraş ve ilçelerinde oldukça yayılmış olan bu hastalığa karşı en ucuz ve müessir ilaç göztaşı bakır sülfat mahlulüdür. Bu hastalığa karşı Maraş ve ilçelerine bağlı köylere ait toplan 58501 koyun, 44676 kadar keçiye bakır sülfatın %1 mahlulünden içirmek suretiyle bu hastalığın telefata yapmasının önlenmesine çalışılmıştır. Ayrıca tüm bu hastalıklarla mücadele gereği Maraş Veteriner Müdürlüğü memurlarına ilaveten bir veteriner ve iki hayvan sağlık memuru da diğer illerden gönderilmek suretiyle veteriner teşkilatı takviye edilmiştir.

Yukarıda aktarılan paraziter hastalıklara karşı alınan tedbirlerin yanı sıra tehdit unsuru olan diğer bazı hastalıklara yönelik de aşılama tedbirleri geliştirilmiştir. Söz konusu hastalıklardan kolera, veba, şarbon ve kuduz gibi risk taşıyan unsurlar böylece kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu konuda örnek vermek gerekirse, Maraş'ta 1947 yılında kolera aşılması yapıldığı görülmektedir. Mısır'da ortaya çıkan kolera salgınının Filistin ve diğer Arap ülkelerine de yayılması üzerine hükümet vatandaşları bu afetten korumak için aldığı genel tedbirlere ilaveten bütün yurttaki kolera aşısının tatbikine başlamıştı. Böylece tatbikine başlanan kolera aşısı Maraş'ta da uygulamaya koyulmuştur. Ayrıca hacca giden vatandaşlar toplu bir halde geri çevrilmiştir (Engizek, 18 Ekim 1947: 2). Yine 1947 yılında şehre veba aşısı tatbik edilmiştir. Buna göre Gaziantep sınırı üzerindeki 79 köyün tamamına veba aşısı gönderilmiş ve pire ile fare mücadelesi kapsamında gelişmeler kaydedilmiştir. İl merkezi ve Pazarcık ilçe merkezinde ise vebaya karşı yürütülen faaliyetlere ilave tedbirler eklenmiştir (Engizek, 3 Mayıs 1947: 1). 1947 yılında köylerde görülen şarbon hastalığı ile ilgili olarak ise ciddi bir faaliyet başlatılmıştır. İlk etapta Önsen köyünde 12 sığırın ve 6-7 koyunun bilinmeyen sebeplerden öldüğü haber verilince bölgeye bir veteriner sevk edilmiştir. Veterinerin bu hayvanların şarbondan öldüğünü tespit etmesi üzerine, gerekli aşı ve dezenfektan ilaçları temin edilmiştir. Veteriner müdürlüğünün koordinasyonunda lüzumlu uygulama önemle takip edilmiştir (Engizek, 15 Temmuz 1947: 2). Maraş'ta kuduz ile mücadele konusunda ise 1949 yılında başıboş köpeklerle önlem alınması ve sağlık bakanlığından bölgeye aşı tahsis edilmesi talep edilmiştir (Maraş Postası, 27 Ocak 1949: 1).

SONUÇ

Günümüzde olduğu gibi geçmişte de pek çok doğal afet ve salgın hastalıklar meydana gelmiştir. Dolayısıyla yaşanan bu gelişmelerin her dönemde etkileri ve sonuçları olmuştur. Bu açıdan, kronolojik olarak Türkiye'de 1923-1960 yılları arasında kapsayan bu çalışmada yerel bakış açısıyla Maraş'ta yaşanan doğal afetler ve salgın hastalıkların tarihsel boyutu işlenmiştir. Bu dönemde Maraş'ta yangın, deprem, aşırı yağışlar ve don gibi doğal afetler noktasında kaydedilen gelişmeler şehirde ciddi tahribata ve zayıflığa neden olmuştur. Ayrıca maddi hasarların yanı sıra can kayıplarının da yaşanmasıyla şehir nüfusuna etki etmiştir. Özellikle bazı dönemlerde yaşanan aşırı yağışların sel tufanına sebebiyet verdiği görülmüştür. Bu sel felaketlerinden şehirdeki yapılar ve tarımsal faaliyet alanları son derece olumsuz etkilenmiştir. Yine kamu alanlarında, fabrikalarda, halka açık bölgelerde ve şahıs mülkiyetlerinde meydana gelen yangınlar, şehrin dokusuna ve ekonomisine zarar veren faktörlerden biri olmuştur. 1923-1960 yılları arasında zaman zaman gerçekleşen depremlerin ise büyük ölçekli olmaktan ziyade daha küçük depremler olduğu görülmüştür. Bu depremlerde can kayıpları olmamakla beraber çevrede maddi hasar ve halkta psikolojik tahribat meydana gelmiştir. Diğer taraftan 1923-1960 yılları arasında Maraş'ın salgın hastalıklarla çok ciddi mücadele verdiği görülmektedir. Nitekim söz konusu dönemde Maraş'ta sağlık hizmetlerindeki altyapı yetersizliğinin yanı sıra pek çok salgın hastalık şehirde yaygın durumdadır. Şehirdeki dere yatakları, bataklıklar, elverişsiz sağlık şartları, halkın sosyal ve ekonomik açıdan yetersiz düzeyi Maraş'ı salgın hastalıklar konusunda bir merkez haline getirmiştir. Buna bağlı olarak, Maraş'ta halkın sağlık açısından yaşam koşullarının oldukça kötü olduğunu ifade etmek

mümkündür. Dönemin şartları altında salgın hastalıklara karşı tedbirler geliştirilmiş, yerel basın yoluyla halk bilinçlendirilmeye çalışılmış ve alt yapı hizmetlerinde ilerleme doğrultusunda aktif faaliyetler yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

Akbıyık, Y. (1999), *Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, AAMY.

Alpaslan, E. (2013), *1923-1950 Dönemi Türkiye Büyük Millet Meclisinde Maraş Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*, [Doktora tezi], Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Alpaslan, Y., ve Çabuk, M. (2013), *Yabancı Seyyahların Gözüyle Maraş ve Çevresi*, (Edwin John Davis, Captain A.F. Townshend, Earl Percy M.P., Polonyalı Simeon), Çev: İpek Kısakürek, Noya Medya Yayınları.

Atalay, B. (2008), *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Yay. Haz: İlyas Gökhan-Mehmet Karataş, Ukde Yayınları.

Bağdadlılar, A. (1974), *Uzunluk, İstiklal Harbi'nde Kahramanmaraş*, Kervan Yayınları.

BCA, 030.10.0.0.117.818.34.

BCA, 030.10.0.0.117.819.5.

BCA, 030.10.0.0.117.820.16.

BCA, 030.10.0.0.118.824.10.

BCA, 030.10.0.0.118.825.36.

BCA, 030.10.0.0.118.827.8.

BCA, 030.10.119.846.5.

BCA, 030.119.838.12.

BCA, 030.119.846.22.

BCA, 030.18.1.2.131.30.9.

BCA, 30.10.0.0.118.827.8.

BCA, 30.10.0.0.176.218.11.

BCA, 30.10.0.0.8.50.14.

BCA, 30.18.1.27.33.7.11.

BCA, 490.1.0.0.496.1997.3.

BCA, 490.1.0.0.686.328.1.

BCA, 490.1.0.0.687.335.1.

BCA, 490.1.0.0.989.830.1.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, (1983), C. 7, İletişim Yayınları.

Çetin, S. (2018), *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgelerine Göre Maraş (1923-1950)*, [Yüksek lisans tezi], Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Darkot, B. (1993), "Maraş", *İA*, C. VII, Milli Eğitim Basımevi.

Daş, A. (2005), *Hicrî 1210 Maraş Depremi İlgili Manzum El Yazması Tarihler*, *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, 6-8 Mayıs 2004, C. I, Maraşder-Kahramanmaraş Belediyesi.

Dedeoğlu, M. (1996), *Dünden Bugüne Kahramanmaraş*, Lazer Ofset Mat. Tesisleri.

Demokrasiye Hizmet, 10 Temmuz 1953, Sayı: 34+638.

Demokrasiye Hizmet, 16 Temmuz 1953, Sayı: 34+643

Demokrasiye Hizmet, 7 Temmuz 1953, Sayı: 34+635.

Demokrasiye Hizmet, 8 Temmuz 1953, Sayı: 34+636.

Doğan, A. (1999), *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Maraş*, [Doktora tezi], Selçuk Üniversitesi.

Eğilmez, M. (2018), *Değişim Sürecinde Türkiye*, Remzi Kitabevi.

Engizek, 15 Aralık 1951, Sayı: 748.

Engizek, 15 Aralık 1951.

Engizek, 15 Temmuz 1947, Sayı: 46.

Engizek, 17 Haziran 1948, Sayı: 188.

Engizek, 18 Ekim 1947, Sayı: 86.

Engizek, 21 Aralık 1948, Sayı: 264.

Engizek, 3 Mayıs 1947, Sayı: 15.

Engizek, 5 Haziran 1948, Sayı: 183.

Engizek, 5 Ocak 1950, Sayı: 421.

Engizek, 7 Aralık 1948, Sayı: 258.

Ersevınç, M. (2019), Cumhuriyet Dönemi'nde Sağlık Politikasının Geliştirilmesi ve Sağlık Hizmetlerinde Sosyalleşme, *9. Uluslararası Atatürk Kongresi*, 12-15 Kasım.

Eyicil, A. (2009), *Yakın Çağda Kahramanmaraş*, Ukde Kitaplığı.

Gökhan, İ. (2011), *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi*, Ukde Yayınları.

Gönen, C. (2005), *Ulusal kurtuluş savaşının ilk Kahramanı Maraş*, Lazer Yayınları.

Gümüşalan, N. (2014), *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Maraş (1908-1938)*, K. Maraş Belediyesi Yayınları.

Günay, N. (2007), *Maraş'ta Ermeniler ve Zeytin İsyanları*, IQ Yayınları.

Gürsel, A. (1998), *Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları*, [Doktora tezi], Hacettepe Üniversitesi.

İstatistik Yıllığı DİE 1938 (1939), Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü.

Kahraman Yurt, 10 Ocak 1953, Sayı: 847.

Kahraman Yurt, 15 Eylül 1952, Sayı: 744.

Kahraman Yurt, 17 Nisan 1950, Sayı: 182.

Kahraman Yurt, 23 Aralık 1952, Sayı: 831.

Kahraman Yurt, 6 Kasım 1952, Sayı: 791.

Kapusuzoğlu, B., Y. (2022), *Atatürk Dönemi Doğal Afetler (1923-1938)*, [Doktora tezi], Ankara Üniversitesi.

Karabulut, U. (2007), Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937), *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 15, 151-160.

Karadağ, H. (1943), *İstiklal Savaşında Maraş*, Ata Çelebi Basımevi.

Kerr, S.E. (1973), *The Lions of Marash*, Personel Experiences With American Near East Relief 1919-1922, Albany: State University of New York Press.

Kesik, M. (2005), Maraş depremi (1114), *Tarih Dergisi*, S. 42, 43-46.

Köse, R. (2021), Cumhuriyet Dönemi'nde Maraş'ın Bazı Sosyal Sorunları ve Çözüm Yolları (1939-1950), *Belgi Dergisi*, S. 22, 377-398.

Köseler, O. (2023), *Demokrat Parti Döneminde Maraş'ta Seçimler ve Siyaset*, [Yüksek lisans tezi], Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Maraş İl Yıllığı (1967), Dönmez Ofset.

Maraş, 10.07.1934.

Maraş, 09.10.1934.

Maraş, 16.04.1935.

Maraş, 29.10.1936.

Maraş, 21.01.1937.

Maraş, 04.02.1937.

Maraş, 27.05.1937.

Maraş, 03.06.1937.

Maraş, 15.07.1937.

Maraş, 17.01.1938.

Maraş, 03.02.1938.

Maraş, 21.07.1938.

Maraş, 29.09.1938.

Maraş, 04.11.1944.

Maraş, 20.01.1945.

Maraş, 17.11.1945.

Maraş, 19.01.1946.

Maraş, 03.08.1946.

Maraş, 26.10.1946.

Maraş, 30.03.1950.

Maraş Postası, 05.01.1948.

Maraş Posta, 20.02.1948.

Maraş Postası, 04.06.1948.

Maraş Postası, 04.10.1948.

Maraş Postası, 08.01.1949.

Maraş Postası, 22.01.1949.

Maraş Postası, 27.01.1949.

Maraş Postası, 28.01.1949.

Özer, S. (2020), Maraş'ta Salgın Hastalıklarla Mücadele (1935-1960), *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.20, S.41. 701-728.

Özkaya, H. (2016), Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele, *Türk Aile Hekimi Dergisi*, C.2, S.20, 77-84.

Öztürk, S. (2006), *Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı (1284-1326/1867-1908)*, C. 1-2, Kahramanmaraş Belediyesi Kültür Armağanı.

Paköz, A.E. (2013), *Maraş Sivil Mimari Yapılarının İncelenmesi ve Gözlüklü Ali Evi Restorasyon Önerisi*, [Yüksek lisans tezi], Yıldız Teknik Üniversitesi.

Palutoğlu, M., Şaşmaz, A. (2017), 29 Kasım 1795 Kahramanmaraş Depremi, Güney Türkiye, *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, S. 155, 191-206.

Resmî Gazete, 14.04.1930.

Saral, H., Saral, T. (1970), *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, Türkiye İş Bankası Yayınları.

Sarıgül, O., Turoğlu, H. (2020), Kahramanmaraş Şehri Sel ve Taşkınlarının Coğrafi Analizi ve Öngörüler, *Coğrafya Dergisi*, S. 40, 275-293.

TBMM Zabıt Ceridesi, (1977), D. 2, C. 19, TBMM Matbaası.

TBMM Zabıt Ceridesi, (1937), D. 5 C. 18, TBMM Matbaası.

TBMM Zabıt Ceridesi, (1950), D. 8, C. 24, TBMM Matbaası.

Tekin, A. (2021), Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Ekonomik Sonuçları, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 40, 330-355.

Tombul, Y. (2019), *Cumhuriyet Dönemi Maraş Basını ve Bölgenin Sosyo Ekonomik ve Kültürel Gelişiminin Basındaki Yansımaları*, [Yüksek lisans tezi], Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Tükel, S. (1952-1953), *Tatlı ve Acı Hatıralar*, Piyasa Matbaası.

Yalçındağ, K., İ. (2018), *Türkiye'de 1950-1960 Dönemi Sağlık Politikaları*, [Yüksek lisans tezi], Cumhuriyet Üniversitesi.

EKLER

Ek 1. Maraş'ta meydana gelen depreme dair (BCA, 030.10.119.846.5).

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
M.S.M. U. M.
2 Ş. M.
Sayı
6776

17 7.940
Özü :
Maraş'taki zelzeleler H.

99B
184

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

Başvekâlet Müsteşarlığı Yüksek
Makamına

1 - 9.7.940 günü saat 23 de başlayarak sabaha kadar ikisi uzun, diğerleri kısa ve gürültülü bir tarzda 8,10.7.940 günü saat 4-5 sıralarında yine gürültülü olarak 4, aynı gün saat 21 de bir, 11.7.940 günü saat 4,9 ve 11 de birer kısa zelzele vukua gelmiş olup 6 evin duvarlarının çatladığı, bazı kayaların yerlerinden koparak yuvarlandığı, iki ceviz ağacının kökünden zedelendiği ve insanca zayıat kaydedilmediği,

2 - Halk bir hayli heyecan geçirmiş ve evlerinden yiyecek ve yatacaklarını alarak düzlüklere çekildiği Maraş vilâyetinin 12.7.940 gün ve Emniyet 2688 sayılı telinde bildirilmektedir . Saygı ile arz ederim .

3 - Keyfiyet Sıhhat ve İctimai Muavenet vekâletile Kızılay Cemiyeti Genel Merkezi Başkanlığına da arzedilmiştir.

Dahiliye V. Müsteşarı Y.
A.Ş.R.
17-7-940

030 10 119 846 5

M.S

-1- Karşılık yazılacak yazıya, karşılık olduğu yazının gün ve sayısı ile hangi daire ve şubeden yazıldığına kanunması rica olunur.

I2.6.939 99A
228

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
M. S. M. U. M.
Ş. 2. M.
Sayı
2542

Hülâsa :
Maraş'taki sel hasaratı H.

Başvekâlet Yüksek Makamına

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

1 - 5.6.939 günü saat 16 da başlayarak 55 dakika süren şiddetli ve sürekli dolu ve yağmurdan hasıl olan coşkun selden on altı hane ile iki kavaf dükkânını su basmış isede yalnız bir kaç divarın yıkılmış olduğu, su altında kalan eşya ve erzaktan (4000) lira zarar tahmin edilmekte olup mezruatta bir zarar husule gelmediği ve kasaba kenarlarındaki bahçelerden evine gelmekte olan Maraşın Hayrullah mahallesinden Duran kızını 14 yaşlarında Ayşe Nevruz Azkaranın kendisini sele kaptırarak boğulduğu ve bundan başka nufusça ziyat olmadığı Maraş vilâyetinin 6.6.939 gün ve Emniyet M.I466 sayılı yazısından anlaşılmıştır. Saygılarımla arz ederim.

2 - Başvekâlet yüksek makamına arzedilmiş, Sıhhat ve içtimâî Muavenet vekâletile Kızılay cemiyeti genel merkezi başkanlığına yazılmıştır.

Dahiliye Vekili

13. 6. 939

-1- Cevaben yazılacak evrakta : Cevap olduğu muharreratın tarih numarasile hangi daire ve şube ifadesile yazıldığını belirtmesi rica olunur.

030	10			118	827	8
-----	----	--	--	-----	-----	---

Ek 3. Sıtma ile mücadelenin Maraş basınında yankıları (Engizek, 5 Haziran 1948: 2).

Ek 4. Maraş'ın önemli sosyal sorunlarından biri haline gelen bataklık meselesi (Engizek, 10 Haziran 1947: 2).

